

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) – שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

106

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת חוקת תשע"ג

דברים שנאמרו במעמד לילדי הת"ת נבחני ספר מידות ודרך ארץ – כ"ח סיון תשע"ג

דבר גדול מאוד עשו "דגל ירושלים" שמלמדים את הילדים הלכות מידות ודרך ארץ, וכחמשך לפעילותו הגדולה של הרב מנחם פרוש זצ"ל. המידות הטובות הם יסוד האדם, וכמו שכתב רבינו חיים ויטאל בספרו "שערי קדושה" מפני מה לא נזכרו בתורה איסורים ומצוות על ענייני המידות, ובתורה שבעל פה יש משניות מסכת אבות, אבל בתורה שבכתב מוזכר רק פעם אחת על גאוה.

וביאר רבינו חיים ויטאל כי הטעם הוא מפני שמידות הם ההקדמה לכל התורה, ואם אין לאדם מידות טובות אזי כל המצוות שהוא מקיים פגומות ואינן בשלמות, וכן כתב רבינו יונה שהמידות הם יסודות הנפש, מפני שכל מהות הנפש תלויה בשלמות המידות, ומי שהסר לו מידות טובות הרי הנפש אינה מושלמת, וכל המעשים הטובים שהוא עושה אינם בשלמות.

לכן זהו דבר גדול וחשוב וטוב מאוד מה שלימדו את הילדים הלכות מידות ודרך ארץ, וגם עשו מבחנים על זה כדי שיוזכרו ויקיימו את מה שלמדו. בעזרת השם יזכו כולם לגדול בתורה ובמעשים טובים, ויביאו הרבה נחת להוריהם ולרבותיהם!

והנה מצינו בגמרא (ברכות כח, ב) "כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו, כיון שראה אותם התחיל לבכות, אמרו לו תלמידיו, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה, אמר להם וכו', ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנום ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה" – אפילו רבי יוחנן בן זכאי בדרגתו הגדולה, פחד וחרד מן הגיהנום.

ואמנם נראה כי רבי יוחנן בן זכאי ידע את דרגתו שייכנס לגן עדן, ורק אמר שאינו יודע באיזו "דרך" מוליכים אותו, היינו שפחד שמא יש בידו איזה חטא אפילו בשוגג שלא עשה עליו תשובה, ויצטרך לעבור אפילו כמה רגעים "דרך" גיהנום, והרי רגע אחד בגיהנום זהו איום ונורא, וייסורי הנפש בגיהנום הם ייסורים איומים וקשים יותר מייסורי הגוף, שהגוף אינו מחזיק מעמד ומת מרוב ייסורים, אבל הנפש קיימת וסובלת את הייסורים הקשים ביותר, ומזה פחד רבי יוחנן בן זכאי, שמא יצטרך לעבור אפילו כמה רגעים דרך גיהנום.

ועוד הובא שם בגמרא כי תלמידו רבי יוחנן בן זכאי ביקשו ממנו לפני פטירתו שיברך אותם, ואמר להם "יהי רצון מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם", ואמרו לו, רבינו, עד כאן ולא יותר? – הרי הפחד מן הגיהנום גדול יותר מהפחד מבשר ודם, ומורא שמים גדול ממורא בשר ודם, ומדוע אמר רק "כמורא בשר ודם" ולא יותר? והשיב רבי יוחנן ואמר להם, הלוואי! תדעו שהרי אדם עובר עבירה בסתר ואומר שלא יראני האדם. וצריך ביאור מהו שאמר "הלוואי", וכי תלמידו הגדולים של רבי יוחנן בן זכאי היה חסר להם יראת שמים?

ונראה כי בוודאי הייתה להם יראת שמים, אבל יש כמה מדרגות ביראה, יש יראת העונש ויש יראת הרוממות, ויראת הרוממות היא מדרגה יותר גבוהה מיראת העונש, היינו שלא לעבור עבירות מפני הבושה מהקב"ה, ועל זה אמר רבי יוחנן כי הלוואי שיזכו גם למדרגה היותר גבוהה של יראת הרוממות והבושה מהקב"ה, וכמו אדם שעובר עבירה בסתר וכו', שאינו מסתתר מיראת העונש, אלא מפני שמתבייש שיראו אותו עובר עבירה, כך גם צריכה להיות הבושה מהקב"ה.

ואמנם זוהי מדרגה גבוהה, ורבינו יונה כתב בשערי תשובה (א, כב) "וישיג אדם מדרגת הבושה בהתבודד לחשוב בגדולת השם, וכמה רבה רעת הממרה את פיו, ובזכרו תמיד כי השם רואה מעשיו ובוחר כליותיו וצופה מחשבותיו", ובספר 'מונחה וקדושה' הובא על המחבר שהיה

ברצוני להביא שני מכתבים שראיתי בספר "מידות ודרך ארץ", המכתב הראשון מבעל האמרי אמת מגור זצ"ל, והשני ממרן החזון איש זצ"ל, בדבר חשיבות תיקון המידות.

במכתב הראשון מבעל האמרי אמת (כידוע שהיה מקצר מאד בלשונו, וכלל בקיצור לשונו הרבה דברים) כתב: "לקבוע בקרבו מידות הטובות, עין טובה, נפש שפלה ורוח נמוכה", והיינו שצריך שהמידות הטובות יהיו קבועות בלב, וכגון עין טובה, נפש שפלה ורוח נמוכה. "עין טובה" היינו שמפרגן ונותן בשמחה לאחרים מתוך אהבת הבריות ומידות טובות, "ונפש שפלה" היינו שמסתפק במועט ואינו צריך כלום לעצמו, לא חמדת הממון ולא חמדת הכבוד, "ורוח נמוכה" היינו שאינו מתגאה ואינו מחשיב את עצמו במעשיו הטובים.

ואמנם כך היא האמת שאין לאדם להחשיב את עצמו במעשיו הטובים, כי כל מה שהוא עושה אין זה בכוחות עצמו אלא מן השמים נותנים לו את הכוחות לזה, והרי הוא תלוי בחסדי שמים בכל רגע ורגע, וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה יד, ט) שצריך להודות להקב"ה על כל נשימה ונשימה, וממילא לא שייך שיחשיב את עצמו. אבל יחד עם זה צריך לדעת ולהכיר את מעלותיו, שזה יתן לו כוח ומרץ להמשיך ולהתחזק באותן המעלות. לכן צריך להחשיב את המעלות שיש לו, ולדעת כי המעלה היא חשובה, אבל אני אינני חשוב.

והנה בדרך כלל אדם שצריך כבוד, זהו מפני שהוא חושב שאינו שווה כלום, ומרגיש בעצמו כי אין לו שום מדרגה, ולכן צריך את הכבוד מבני אדם, שיכבדו אותו ויחשיבו אותו, ואז הוא מרגיש בנות, והכבוד מחייה אותו. אבל מי שהוא בעל מדרגה ומכיר את מעלותיו, אינו צריך כלל את הכבוד, כי הוא שמח במעלות שיש לו, והמעלות נותנות לו הרגשת חשיבות יותר מן הכבוד, ואפילו בשעה שבני אדם מכבדים אותו, אינו מרגיש כלל את הכבוד, מפני שאינו זקוק לזה.

ואמנם אף על פי כן צריך תמיד להיזהר שהכבוד לא ישפיע עליו, וכמו שמצינו בגמרא (סנהדרין ז, ב) על רב ומר זוטרא חסידא שהיו מקבלים כבוד גדול, ואמרו לעצמם פסוקים של ענוה, ופירש"י כדי שלא תזוח דעתם עליהם, והיינו שלא תהיה אפילו נטייה כלשהי ממידת הענוה [ומסתבר שהיו עוד הרבה אמוראים שנהגו ככה אלא שלא ראו זאת עליהם], ומבואר כי אפילו אדם גדול כמו רב ומר זוטרא, שאינו צריך את הכבוד, גם כן צריך להיזהר שהכבוד לא ישפיע עליו.

מתלמידי הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל, כי פעם אחת בחייו כשאמר בסליחות "לך השם הצדקה ולנו בושת הפנים" הרגיש בושג גדולה מאד עד שהתחיל לבכות, ומאז היה משתוקק תמיד להגיע שוב לדרגה הזאת של בושג עד כדי בכייה, ולא זכה עוד פעם להגיע לזה.

*

ועוד כתב האמרי אמת במכתבו "ולהיות עניו אצל בני ביתו", וכמו שאמרו בתנא דבי אליהו (זוטא רפ"ד) "הוי עלוב ועניו לכל אדם ולאנשי ביתך יותר מכל אדם". – הענווה האמיתית היא על בני ביתו, וכשאדם נמצא בתוך ביתו עם בני המשפחה, צריך להתנהג איתם בענווה, ולהיות נכנע להם, ולא ידבר איתם קשות, וגם אם הוא רואה שעושים דבר שאינו מוצא חן בעיניו – ישתוק ולא יפגע בהם.

זו היא מדרגה גדולה מאד, כי מצד טבע האדם, מי שהוא בעל הבית, אינו יכול לסבול אם משהו מבני הבית מתנהג לא לפי רצונו, ואם הוא רואה שעושים דבר נגד רצונו, מידת הכעס מתעוררת בו, ולכן מי שמתנהג בענווה בתוך ביתו, זהו נגד הטבע, והיא מדרגה גדולה מאד, אשרי מי שזוכה למדרגה זו!

ועוד כתב שם להתרחק ממידות רעות, קפדנות, כעס, גאווה וכו', וסיים "ולזה צריך יגיעה בשנים רבות", היינו מפני שאדם נולד עם יצר הרע, וכדי לשנות את הטבע ולקנות בנפשו מידות טובות, צריך עבודה ויגיעה במשך שנים רבות, ולא שייך לקפוץ למדרגות הגבוהות בבת אחת, אלא צריך להתקדם מדרגה אחר מדרגה על ידי התבוננות והרגל.

וכן כתב המסילת ישרים (פרק ט"ו) "שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט-מעט, היום יקנה קצת ממנו ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש", וכן הובא באבן שלמה (א, ג) בשם הגר"א: "אבל לא ידלג בפעם אחת אל קצה ההיפוך רק ילך לאט-לאט מדרגה לדרגה".

*

ויש עוד איגרת ממרן החזון איש זצ"ל (ומקורה בקובץ איגרות ח"א איגרת ג) מה הדרך לקנות תורה, וכיצד מקבלים שייכות לתורה, וכתב שם: "ידיעת התורה אין זה פשוטו של סוגיא בחיי אדם, כי הלא אמרו (ברכות סג, ב) אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, המיתה שבכאן הוא הנטייה מפשוטו של החיים, לעומקו של החיים, לתוך תוכו של החיים, כל שהאדם מרבה בשבירת המידות מרבה חיים, כי שבירת המידות היא הריגת החיים השטחיים, ומיתה של היצר הממלא כל הגוף, הוא החיים המוליך בדרכה של תורה".

והיינו שאין זה פשוט לזכות לתורה, אלא צריך להמית את עצמו על דברי תורה, וכמו שאמרו אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, ואין הכוונה כפשוטו שהרי אם ימות לא יוכל ללמוד... אלא הכוונה שצריך להמית את "עצמו", היינו לבטל את כל עצמיותו לתורה. והחזו"א ביאר שצריך להמית את החיים השטחיים ולחיות חיים עמוקים, ומה הם חיים העמוקים? שבירת המידות! כל התגברות שאדם מתגבר נגד הטבע, זוהי התקדמות ופסיעה נוספת בחיים העמוקים, וזוהי היא ממית את החיים השטחיים – חיי היצר הרע.

ועוד כתב החזו"א שם כי "מידות המושחתות רבות הנה, והם עצמו ובשרו של האדם, והממית אחת מהן המית את עצמו ומקצת עצמו ככל עצמו, ואמנם מיתה זו תחיה בעליה ודברי תורה מתקיימים בידו", היינו שהמידות הרעות הן מהותו של האדם, כי היצר הרע נכנס באדם עצמו ומפתה אותו למידות רעות, והאדם מרגיש כאילו הוא בעצמו רוצה את המידות הרעות, וכאשר אדם משתדל ומתגבר על טבעו נגד המידות הרעות, הרי הוא ממית את "עצמו", וזוהי זוכה שדברי תורה מתקיימים בידו, היינו שמבין וזוכר את מה שלמד.

וכתב החזו"א שם כי אחת מן המידות הרעות היא מידת העצלות "התופסת מקום מכובד בין מידות המושחתות", וכתב כי העצלות שולטת על המעשים וגם על המחשבות, ולמשל אם אדם יכול לחשוב על מידותיו הרעות, מה הם התיקונים שצריך לתקן, וכיצד לחזור בתשובה, ולהתחזק ביראת שמים, וכן שאר עניינים של חובות הלבבות, הרי העצלות מונעת שלא יתבונן בזה, וכך הוא טבע האדם שמתעצל ואינו חושב על דברים שהשכל מחייב אותם.

וכן כתב הגר"ס באיגרת המוסר כי "האדם חפשי בדמיונו ואסור במושכלו, דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו", והיינו כי טבע האדם שהתאוה שולטת על השכל, וכל מה שהשכל מחייב הרי הוא מתעצל מלחשוב ולהתבונן בזה, והשכל "אסור" וקשור כמי שנמצא בבית האסורים, ומאידיך הוא "חפשי בדמיונו" – היינו שהעצלות מונעת ממנו רק דברים שהשכל מחייב, אבל אינה מונעת ממנו לחשוב מחשבות בטלות ודמיונות שאין בהם ממש.

וכתב החזו"א שם כי לפעמים העצלות גורמת גם לעשות מעשים ופעולות, בזמן שהטבע והתאוה מושכים לעשות את הפעולה – וכגון מה שמצוי אצל ילדים קטנים שתמיד הם רוצים להמשיך לישון, וצריכים להעיר אותם בכוח, אבל כשיש טיול הם קמים במהירות ובקלות, ולא צריכים לעורר אותם, ואפילו אדם מבוגר שכבר חושב קצת ואינו כמו ילד קטן, אף על פי כן הטיול מתחשק לו יותר, והסיבה לזה מפני שהעצלות גורמת שלא יחשוב מהו הטוב האמיתי.

והמשיך החזו"א וכתב כי אמנם "בחביון לב דופק פקפוק ולחש באוזני: לא! לא! משהו שלא בסדר. אבל העצלות מערפלת שלא יוסיף כוח להכריז מלחמה נגד בחירת נפשו הזדונית", והיינו כי בעומק הלב נמצא גם היצר הטוב, והרי הוא מנסה להשפיע על האדם כנגד העצלות, ומחמת זה אדם מרגיש קצת שאיכפת לו להתעצל, אבל בדרך הטבע העצלות מערפלת את החושים שסיח דעת מזה.

וכתב שם כי הלימוד ברציפות וללא עצלות מקדש את האדם, לכן צריך לחפש עצות ותחבולות כיצד לקנות את התמדת התורה, והדבר הראשון הוא "להתפלל על זה תמיד" – היינו להתפלל ולבקש רחמים לזכות להתמדה בתורה, והתפילה על רוחניות עוזרת תמיד, כמו ששמעתי ממו"ר הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל בשם רבי ישראל סלנטר, כי דבר בדוק ומנוסה הוא שתפילה על רוחניות אינה חוזרת ריקם.

ועוד כתב שם כי "אפשר לקבוע לימודים שונים בכל יום כמו לימוד תורה שבכתב עם פירש"י. לימוד משנה. ספרי מוסר. גמרא בעיון ובמהירות. לקנות חבר טוב. ללמוד בבית המדרש ועוד", והיינו למצוא לעצמו כל מיני צורות של לימוד בדברים שמושכים את הלב, ויוכל לעסוק בהם בזמן שיש לו חשק לבטלה, וכך ימנע ביטול תורה.

וסיים וכתב "והעיקר לזכור לפני מי אתה עמל ולבלי להסיח דעת מזה", השלמות היא שלא להסיח דעת מחובות הלבבות, וזוהי האדם מתקדש, כמו שכתב המסילת ישרים בתחילת הספר כי "האדם השלם" הוא "המקודש בקדושתו יתברך", והקדושה נותנת תענוג והרגשה נעימה מאד, ומשפיע קדושה גם על סביבתו, כמו שאמר פעם מרן הרב מפוניבז' כי כשהוא נמצא ליד החזון איש הוא מרגיש את הקדושה.

אלו שתי האיגרות ממרן החזון איש זצ"ל ומבעל האמרי אמת זצ"ל, ויש בזה עבודה לכל החיים, רק צריכים להיזהר שלא להתעצל, ולא להסיח דעת מקיום חובתו בעולמו. יהי רצון שזוכה לזה!

**לעילוי נשמת
הרב יוסף ב"ר שלמה זצ"ל וולך
נלב"ע ח' תמוז תשנ"ב - תנצב"ה**

**לעילוי נשמת
הגה"צ ר' אליהו ב"ר מנשה סופר זצ"ל
נלב"ע א' תמוז תש"ס - תנצב"ה**

**לע"נ האברך הרב אברהם ישעיהו ז"ק ז"ל
בן יבלחט"א הר"ר שמאי שליט"א
נלב"ע ג' תמוז תשנ"ט - תנצב"ה**

**לע"נ הרבנית מרת שרה רוטברג ע"ה
אשת חבר להגאון הגדול רבי זלמן רוטברג זצ"ל
נלב"ע ז' תמוז תשע"א - תנצב"ה**